

Okleveles adatok: Gr. Montecuccoli ezredes parancsa Szabolcs megyéhez, 1703. V. 12. – Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei önkormányzat levéltára (SzSzBmL), Nyíregyháza, IV., A.1.1703. Fasc.4.No.49. – Octavius Nigrelli felső-magyarországi főparancsnok utasítása Szabolcs vármegyéhez Kálló várának megerősítéséről, Kassa, 1703.V.2. 2., SzSzBmL., IV.A.1. 1703. Fasc.4. No.68. – II. Rákóczi Ferenc felhívása Szabolcs vármegye minden rendű lakosához a felkelés fegyveres támogatására, 1703. július 18. 8., Országos Levéltár, Rákóczi Szabadságharc levéltára, G19. Pátensek II.3.e. – II. Rákóczi Ferenc felhívása a Tisza mentén lévő Hajdúvárosokhoz a táborban való megjelenésre és a felkelés támogatására, Nyíregyulaj, 1703. július 24. 4., Büdszentmihály város Levéltára. V. A. 251.3. – Augustin de Noel újabb szekereket és napszámósokat kér a vár megerősítésére, Nagykálló, 1703. július 28. 8., SzSzBmL., IV. A. 1. Fasc.4. No.67. – Octavius Nigrelli felső-magyarországi főparancsnok levele Szabolcs vármegyéhez az uralkodó hűsége melletti kitartás érdekében, Kassa, 1703. augusztus 4. – SzSzBmL., IV.A.1. 1703. Fasc.4. No.55. – II. Rákóczi Ferenc parancsa a felkelés és a szabadságharc ügye mellett fegyvert fogott jobbágyok földesúri szolgáltatásuk alól való mentességéről, Vetési tábor, 1703. augusztus 28. 8., SzSzBmL., IV.A.1. 1703. Fasc.4. No.108. – Bercsényi Miklós parancsa Szabolcs vármegye alispánja részére a fegyvert fogni vonakodó nemesek jószágainak ügyében, Nagykároly, 1703. szeptember 13. – SzSzBmL., IV. A. 1. 1703. Fasc.4. No.110. – II. Rákóczi Ferenc parancsa Szabolcs vármegyéhez a nemesi felkelésről, Szatmár tábor, 1703. szeptember 23. 3., SzSzBmL., IV. A. 1. 1703. Fasc.4. No.111. – Az egész Szabolcs vármegyére kiterjedő összefrás az egyes helységekről katonaiállítási szempontból. Processus Egregii Domini Steph. Horváth, e. D. Georgii Jármy, e. D. Georgii Bogdány, e. D. Petri Zoltány., SzSzBmL., IV. A.1. 1704. Fasc.5. act. No.90.

II. Rákóczi Ferenc kapcsolata a Partiummal és Erdéllyel

II. Rákóczi Ferenc, a magyar szabadságharc jelképe, bár a Felvidéken Borsiban született, ősei révén sorozatosan kapcsolódott Erdélyhez. Olyan ősök leszármazottja, akik Habsburg-ellenességről voltak ismertek. Űkapja, báró Rákóczi Zsigmond, a hatalmas család birtok megalapítója, Bocskai István függetlenségi harcához csatlakozott, aki Erdély kormányzójává nevezte ki. Bocskai halála után az erdélyi rendek megválasztották Erdély fejedelmévé. Fia I. Rákóczi György, majd unokája II. Rákóczi György a fejedelmi székben védte Erdély függetlenségét. I. Rákóczi Ferencet még apja, II. Rákóczi György életében fejedelmévé választják, de egy napot sem uralkodott. Részt vett vizont a Wesselényi-féle Habsburg-ellenes felkelésben, mint Zrínyi Péter horvát bán veje, kinek leánya Zrínyi Ilona, a felesége volt. Ilyen elődök után már érthető II. Rákóczi Ferenc elkötelezettsége a nemzet szabadságáért való küzdelemben.

A Rákóczi-szabadságharcot több nemesi és paraszti megmozdulás előzte meg, melyek közül a legjelentősebb az 1670–1680-as években a Thököly Imre vezette Habsburg-ellenes felkelés. E felkelés résztvevőit, függetlenül attól, hogy nemesekről vagy közrendűekről van szó, már kurucoknak nevezték. A kuruc mozgalom szorosan kapcsolódik Erdélyhez, főleg a Partiumhoz. A XVII. század végén Erdély lakosságának többségét a jobbágyok alkották, de jelentős volt a szabadparasztok és a hozzájuk közel álló kisnemesek és a kialakuló városi polgárok száma is. I. Lipót császár rendelkezései alapján sokszorosan nőtt az adófizetés, a porció, közben 1/3-ra csökkent az állattalomány. Ezek mellett pusztított a pestis járvány. Ez törvényszerűen vezetett a jobbágyszökésekhez, a szegénylegények számának gyarapodásához. Nyílt ellenállások alakultak ki főleg a hegyvidékeken, Máramaros, Beszterce környékén és a Székelyföldön, s kezdett kiterjedni Erdély nagy részére. Az 1697-es hegyaljai felkelést rövid idő alatt leverték, de hatására a közeli vármegyékben – Ugocsa, Szatmár, Bihar, Máramaros, Belső Szolnok és Kővár vidékén – hasonló felkelés volt kibontakozóban.

Az Érmellék, a Berettyómente, a Sárrett ekkor már évtizedek óta az elbocsátott végvári katonák bujdosásának helyszíne. De itt a Partiumban szervezkedtek a Wesselényi-féle összeesküvésben kompromittált földesurak, birtokuktól megfosztott köznemesek, üldözött protestánsok. A kurucok 1673-ban hol Biharon, hol Biharpüspökiben tanácskoztak. 1674-ben Csátárbán Wesselényi Pált választották vezérükké, 1680-ban Thököly Imrét fővezérré. Megdöbbenést váltott ki a kurucok körében, hogy 1685-ben a törökök elfogták Thökölyt a bécsi udvarral való békekötés reményében. Tiszjainak java része császári szolgálata állt. Így Petneházy Dávid lovas ezereskapitány is, aki már 1686-ban kurucával együtt részt vett Caraffa osztrák generális seregével Szentjobb várának felmentésében, de ott volt Buda felszabadító ostrománál is.

A karlóci béke, 1699-ben úgy zárta le a másfél évtizedes török-osztrák háborút, hogy Magyarország és Erdély a Habsburg-birodalom kötelékébe került. „Sine nobis, de nobis – nélkülünk döntöttek rólunk” – fogalmazta meg II. Rákóczi Ferenc. A bécsi haditanács határozatot hozott több magyar ezred felosztásáról, a végvári katonaság elbocsátásáról. Mindkét ország-részt megfosztották saját hadseregétől, önrendelkezésétől, a szabad vallásgyakorlástól, az anyanyelvi művelődés jogától.

Mindezek hatására nemcsak a köznép körében, hanem az erdélyi kis- és középnemesek sorában is növekszik az elégedetlenség, erősödik az ellenállási mozgalom. Így 1703 tavaszán a tiszaháti és hegyaljai mozgalom vezetői felkeresik a Brezánban tartózkodó II. Rákóczi Ferencet, hogy álljon a felkelés élére. Elfogadja és a május 6-i brezáni kiáltványban felszólítja Magyarországot minden „nemes és nemtelen” lakosát, fogjon fegyvert édes hazája szabadsága mellett. Esze Tamást kinevezi ezereskapitánynak és piros selyemzászlókat küld a kurucoknak. „Cum Deo pro patria et libertate” (Istennel a hazáért és szabadságért) felirattal. 1703. június 16-án Rákóczi hazai földre lép, hogy megkezdje a szabadságharc szervezését, vezetését.

Az elbocsátott tisztek között volt a balmazújvárosi Szűcs János, aki már 1677-ben kapcsolatba került Thökölyvel és azt a feladatot kapta, hogy gyűjtse össze az Érmelléken és a Sárréten bujdosó végváriakat. Később együtt harcolt Petneházyval a törököktől megszállott részek felszabadításáért. Amint értesült, hogy Rákóczi hazatért és a szabadságharc élére állt, több társával elébe ment. Rákóczi egy ezred élére állította Szűcs Jánost és „azzal a feladattal bízta meg, hogy a Diószeg környékén szervezett ezredével akadályozza meg az aradi várban levő császári zsoldban álló rácok egyesülését a váradi várban levő császáriakkal”. A diószegi Bóné András, lovas ezereskapitány is felkészülten várta a szabadságharc kitörésének pillanatát. Hozzá is eljuttattak egy példányt a brezáni kiáltványból. Gödény Pál gyalogos ezereskapitány is kapcsolatban állt Esze Tamásékkal. Így nem csoda, amint a Tiszahát népe fegyvert ragadott, az Érmelléken is pattant a szikra. Hasonló sereg alakult a Szilágyságban is, Kaszás Pál ezereskapitány vezetésével.

1703. július 19-én Rákóczi több ezres paraszthaddal Naménynél átkelt a Tiszán és pátentst intézett a vármegyéhez, amelyben csatlakozásra hívja fel a nemességet. Ugyanezen a napon Bóné András és Gödény Pál toborozta kurucok megtámadták Johann Franz Kromfeld gróf császári tábornagy diószegi kastélyát. Meggyilkolták a jószágigazgatót és az ott tartózkodó német őrséget. A korabeli híradások szerint 3000 gyalogos és 4000 lovas tartózkodott ekkor Diószeg térségében. Bár soknak tűnik ez a szám, de nem sok, ha figyelembe vesszük, hogy itt voltak a komoly katonai tapasztalatokkal rendelkező, a császári sereget is megjáró tisztek, menekült szegénylegények, elbocsátott végváriak, szabadságukban megnyírbált hajdúk. Válaszként a váradi vár parancsnoka két rác ezredet küldött Toköli János és Kis Balázs vezetésével, valamint Böck őrnagy császári seregét, Bóné kurucai ellen. Július 26-án Pocsaj térségében a kuruc sereg vereséget szenvedett. Rákóczi a vereség megtorlására augusztus 6-án hadat indít a rácok lakóhelye, Váradolász ellen és a várost leromboltatja. Irgalom nélkül lekaszabták a mintegy hétezer rácot. Elesett hírhedt vezérük, Kiss András is. A Körös tulsó partján levő váradi vár német őrsége nem avatkozott bele a csatába. Ők a várat védték, hisz Várad Erdély kapuja volt. A kurucok nem tudták bevenni a várat, de ettől kezdve ostromzár alá vették, amely 1710-ig tartott, azt is csak a pestis oldotta fel. Az ostromzárát megvalósító kurucok hol Diószegen, hol Félégyházán, esetenként Püspökiben és Biharon tartózkodtak. Diószegen tartózkodott a blokád élelmezési biztosá, Baranyi Miklós is.

1703. augusztus 9-én Rákóczi Székelyhídról intézett kiáltványt a rácokhoz, csatlakozásra szólítva fel őket. A melléállónak önkormányzatot és személyi szabadságot ígért, de mindhiába. Augusztus 14-én beveszi Nagybányát. Ekkor esik el a legendás Pinteá Grigor, az erdélyi román népi mozgalom egyik vezetője.

Augusztus 28-án Rákóczi kibocsátja vetési (Szatmár vármegye) pátentst, amelyben elrendelte: „minden úrbéri és közterhek alól mentesülnek azok a jobbágyságok, akik fegyverre keltek a szabadság védelmére”. Külön kiáltványt küldött Erdélybe a vármegyéhez, a székelyekhez és szászokhoz, sőt először fordult elő a történelemben, hogy egy magyar államférfi a románokat is felszólítja. Rákóczi az „oláh nemzetet” is csatlakozásra szólítja fel. A felszólításnak meg is volt az eredménye. Erdélyre is áterjedt a szabadságharc, a románok is nagy számban csatlakoztak.

1703. augusztus végén Tököli János kétezer főnyi ráccal Aradról Váradra kísérte Franz Fels-Colona tábornokot, az új várparancsnokot. Visszafelé menet a Fekete-Körös mentén, Belfenyér közelében Szűcs János és Bóné András ezredes lesből megtámadták és szétverték a rácsereget.

Szeptember 7-én Rákóczi a Szatmár megyei Domahidán bocsátja ki a kuruc hadsereg első katonai szabályzatát, az Edictum Militarét. Tábori rendőrséget hoztak létre és szigorúan büntették a falvakon élősködő szökött katonákat, kőborlókat.

Szeptember 19-én az erdélyi kuruc sereg Brádnál (Zaránd vármegye) legyőzi Száva Mihály báró Zaránd megyei főispán vezette megyei hadakat. November 10-én Orosz Pál és Bóné András kurucai Bonchidánál (Doboka vármegye) szétszórják a székely hadakat és a segítségükre siető kolozsvári német őrséget. A székelyek főkapitánya, Thoroczky István fogságba esik, majd Rákóczi mellé áll. Ezzel megindul az erdélyi nemesség áttállása a kurucok oldalára.

A Partiumban az első nagyobb csapást 1704 januárjában szenvedte el a kuruc sereg. Január 7-én hajnalban Tököli rácai lerohanták a bihari templom mellé épített sáncban táborozó kurucokat és kegyetlen öldöklést végeztek, a várost felgyújtották. Ma emléktábla őrzi a kuruc vitézek emlékét: „Itt nyugosznak / Az 1704 év. jan. 7-én való éjjeli ütközetben / Jármy Ferenc / kuruc kapitánnyal együtt dicsően elesett / kuruc vitézek / Hazáért és szabadságért vérzett hősök emlékére / Állítatta Bihar község közössége az Úr 1908-ik évében”. Alatta egy méreteiben kisebb tábla áll: „Jármy Ferenc / kuruc kapitány / és mártírhalt / kuruc vitézek emlékére / Kegyelettel emelte / a M. Kír. 120. utász és s 203/3. és 4. század tisztikara / 1940 október hó.”

1704. január 17-én Bóné András Belényes térségében szétverte a váradi várba katonákat kísérő ráccokat, zászlókat, ágyúkat zsákmányolva tőlük. Ám a zsigói csata után a ráccok megszállták egy időre Belényest. A kisváros nyugati részén található a Halomalja nevű térség. A hagyomány szerint azoknak a ráccoknak a holttesteit kerültek ide, akik megszállták a várost, ám a váradi kurucokkal egyesülve a belényesiek lemészárolták őket.

1704. március 14-én a fölkelő székelyek barcasági kiáltványra fegyverbe szólította Erdély népeit a császári uralom ellen. Április 7-én Thoroczky István tábornok és Orlay Miklós brigadéros elfoglalja Gyulafehérvárt. De a hadiszerencse forgandó. Április 13-án a Rákóczi mellé állt székelyek vereséget szenvedtek Ludwig Ferdinand Graven császári ezredes csapataitól Feketehalomnál, Brassó mellett.

1704. július 7-én Gyulafehérváron összeült az erdélyi országgyűlés. Július 8-án a magyar, székely és szász rendek Rákóczit egyhangúlag Erdély fejedelmévé választják. Ez fontos mozzanat volt, mert ezáltal hivatalos fejedelmi rangot nyerve nagyobb súllyal folytathatta diplomáciai tevékenységét az európai udvaroknál és ellensúlyt jelentett a császári hatalommal szemben.

A megszervezett kuruc hadsereg élelmezési és fegyverzeti ellátásáról a Rákóczi által kinevezett Hadi Élelmezési Bizottság gondoskodott. Hónapra leosztották a vármegyékre, szász székekre, városokra és kincstári birtokokra a szükséges élelem és abrak mennyiségét. Például 1705. október végétől Nagybánya és Felsőbánya közösen 4–5000, utóbb 6000 kenyert volt köteles előbb a nagykárolyi, majd a zsigói tábor ellátására Kővárba küldeni. A kuruc sereg ütközési képességének fokozása érdekében igen fontos volt a fegyverzet mennyiségi és minőségi javítása. A pillanatnyi szükségletek kielégítése végett már 1703 őszétől megszervezik a lőszergyártást Nagybányán, Besztercén, ahol a francia mintára az első szuronyok is elkészültek. Torockón kardokat, puskacsöveket és golyókat készítettek.

A gazdasági élet megmentésére és a hadikiadások fedezésére a fejedelem ezüst és rézpénzt veretett, melyet a nép Pro libertate feliratáról libertásoknak nevezett. Rákóczi megállapodott és védlevelet adott Nagybánya szabad királyi városának a pénzverés érdekében. A zsigói vereség után a pénzverde Munkácsra költözött.

1705 őszén Rákóczi fejedelemsége és a szécsényi országgyűlés vezérlő fejedelemsége, ami a két ország konföderációjának létrejöttét is jelentette, komolyan veszélyeztette a császári udvar hatalmi érdekeit. Ezért Herbeville tábornagyot, a magyarországi csapatok főparancsnokát küldik Erdélybe, a Szébenbe szorult Rabutin megsegítésére. Úti célja a Szilágyságon keresztül Erdélybe jutni. Zsigó felé vonulva Diószegen táborozik, miközben élelemmel látja el Várad védőit. Innen november 3-án indul Székelyhídon és Margittán át Zsigóra. Rákóczi stratégiai elgondolása alapján, hogy Erdélybe csak a meszesi szoroson lehet bejutni, a Meszes-hegység

melletti Egregy-patak völgyébe vezényli a kb. 23 000 emberből álló hadát. A szoros Karikáig húzódik, ahol elzárási munkálatokat végeztek sáncokkal, levágott fákból készült torlaszokkal. A másik szoros ettől nem messze Zsibónál található, melyet kevésbé tudtak megerősíteni. Valaki elárulta, hogy a szoros erősen el van sáncolva, s hogy a zsidói erődítés sokkal gyengébb. Így a kuruc sereg november 11-én vereséget szenvedett a zsidói szorosban Herbeville császári hadaitól. A császáriak a győzelem után birtokukba vették Erdélyt. Rákóczi Szamosújvárra vonult vissza. A zsidói csata fordulóponthoz jelentett a szabadságharc történetében. A kuruc hadsereg szétverésével, s Erdély nagy részének császári uralom alá kerülésével megszűnt a radikális erők törekvéseinek széles népi bázisa. November 15-én a fejedelem kiáltványban tájékoztatta Magyarországot és Erdély népét a zsidói vesztes csatáról és szilárd elhatározásáról, hogy a harcot folytatja.

1706. március 8-án az erdélyi országgyűlés a Máramaros megyei Huszton kimondja Erdély csatlakozását a magyarországi konföderációhoz.

1707. február 10-én Pekry Lőrinc tábornagy és Esze Tamás ezerekapitány Magyarországról jött ezredei Székelykocsárdnál meglepik és megverik a Tige ezredes vezette császári csapatokat. A császári csapatok Szebenbe húzódnak.

1707. április 5-én az erdélyi országgyűlés Marosvásárhelyen beiktatja fejedelmi székébe II. Rákóczi Ferencet. Egy hónapot tölt Erdélyben, akkor látta ezt a szép földet először és utoljára. Itt csatlakozott udvarához apródként, későbbi hűséges társa a bujdosásban, a 17 éves Mikes Kelemen.

1707. július 5-én Károlyi Sándor tábornagy eredménytelenül ostromolja Arad várát. Október 3-án Rabutin tábornagy a császári sereggel érkezik Aradra. Ezt követően a császári csapatok birtokukba kerítik Erdélyt.

1708. február 22-én Rákóczi kiadványban tudatja Erdély rendjeivel, hogy Károlyi Sándor tábornagyt kinevezte az Erdélyben harcoló hadak főparancsnokává és jelentős katonai erővel Erdélybe indította. A tábornagy július 7-én megkísérelte Kolozsvár visszavételét, de eredménytelenül. Augusztus 24-én bevette Szászsebest, de különösebb eredményeket nem ért el.

1708. augusztus 8-án a kuruc sereg a fejedelem parancsnokainak, a hadvezetésnek ügyetlensége, a csapatok fegyelmetlensége következtében súlyos vereséget szenvedett Trencsénynél. Soha még vereség ennél szégyenletesebb és szánalmasabb nem volt – emlékszik Rákóczi.

1709. október 26-án I. József a Részeket (a Partiumot) rendeletileg ismét Erdélyhez tartozó területé nyilvánította.

A szabadságharc utolsó éve már semmi jót nem hozott. Tovább éleződtek a belső társadalmi ellentétek, súlyosbodtak a gazdasági gondok, pestisjárvány tört ki. 1711 februárjában Rákóczi Lengyelországra megy azzal a reménnyel, hogy a cártól segítséget kap. Indulása előtt teljhatalmat adott Károlyi Sándornak, aki már március 14-én titokban hűséget esküdött a császárnak. Károlyi a fejedelem tiltakozása ellenére Szatmárra összehívja a csonka kuruc országgyűlést, amely 1711. április 30-án elfogadja Pálffy János császári hadvezérrel aláírt békeszerződést. Másnap a maradék, tizenkétezer kuruc sereg letette a zászlókat a nagymajtényi síkon, s fegyvereivel elvonult. Károlyi úgy cselekedett, ahogy az adott helyzetben ésszerű volt. Elérte azt, hogy a résztvevők, akik felesküdték a királyra, büntetlenséget élvezhettek, vagyontuk megmarthatták. Ma Kismajtény mellett egy obeliszk emlékmű őrzi a szomorú esemény helyét.

Dukrét Géza

Forrásmunkák: *Borbély Gábor:* A Rákóczi-szabadságharc eseményei a Partiumban. (Kézirat). 2003.; *Borovszky Samu:* Bihar vármegye és Nagyvárad. Bp., 1901.; Erdély rövid története. Bp., 1989.; *Lakóné Hegyi Éva:* II. Rákóczi Ferenc zsidói csatája s annak emlékezete az utókorban. (Kézirat) 2003.; *Magyari András:* II. Rákóczi Ferenc erdélyi hadserege. Kriterion, 1994.; Magyarország Vereckétől napjainkig. I. Bp., *Petri Mór:* Szilágy vármegye monográfiája I. Zilah. 1901.; Régészeti és Történelmi Közlemények. Nagyvárad, 1875.; *Száva István-Vámos Magda:* Így élt II. Rákóczi Ferenc. Bp. 1976.; *Szilágyi Sándor:* A magyar nemzet története. VII. Bp., 1898.; Szilágyisági magyarok. Kriterion. Bukarest, 1999.; *Thaly Kálmán:* Archivium Rakócziönüm. I. Pest, 1873.; *Wesselényi István:* Sanyarú világ. Bukarest, 1983.